

Suomalainen paikannimikirja

Főszerk. SIRKKA PAIKKALA. Karttakeskus, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki, 2007. 592 lap.

A finn helynevek iránt érdeklődő olvasók tavaly óta egy új, látványos, súlyával, terjedelmével is tekintélyt parancsoló kötetet vehetnek kézbe. A mű sok évtizedes hiányt pótol: összegzi a nagy hagyományokkal rendelkező finn névkutatás eredményeit a legfontosabb finnországi helynevek etimológiájáról, földrajzi-nyelvi-kulturális jellegzetességeiről. Mindezt tudományos alapossggal, de tömören és közérthető fogalmazásban, a könyvészeti szépségek iránt fogékonyak számára szemet gyönyörködtető kivitelben.

A finn helynévkutatás mintegy harminc jeles képviselője vett részt a szócikkek megírásában. A munkálatok 2004 óta folytak a helsinki nyelvtudományi intézetben. Egy történeti helynévszótár igénye azonban igen régi keletű Finnországban: már a XIX. század végén felmerült – az értelmező és nyelvjárási szótárak mellett – egy olyan történeti szótár terve, amely a tulajdonnevekkel is foglalkozik. A helynevek gyűjtése a XX. században több hullámban zajlott; a névtani munkálatok központjában, a névarchívumban cédulákon őrzött névadatok száma napjainkra közel 2,3 millióra gyarapodott, de közel 400 ezer adatot tartalmaz a finnországi svéd helynevek gyűjteménye is. Ez az egyedülállóan gazdag, szilárd intézményi háttérrel működő névtani műhely jelentett biztos alapot az elmúlt évtizedek kutatásaihoz. A számos fontos mű és szerző felsorolása helyett itt csak néhány, az ország határain kívül is jól ismert kutatóra és munkáikra utalunk: VILJO NISSILÄ és LARS HULDÉN névmagyarázataira, amelyek a tárgyalta új helynévkönyv hivatkozásai között is a leggyakrabban bukkannak föl, illetve EERO KIVINIEMI iskolateremtő névelméleti írásaira.

A SIRKKA PAIKKALA által szerkesztett új helynévszótár egyaránt igyekszik kielégíteni a tudományos igényeket és megválaszolni a nagyközönség helynevekkel kapcsolatos kérdéseit. Ebből is következik, hogy a legnehezebb szerkesztési feladat a tárgyalta névanyag elhatárolása, a könyvbe felvett névcikkek kiválasztása lehetett. A szerzők körülbelül 3800 címszó alatt közel 5000 nevet vizsgálnak a kötetben, míg a finnországi alaptérképeken szereplő nevek száma a 800 ezret is eléri. A bevezető tanulmány tanúsága szerint az egyes nevek ismertsége, fontossága, központi szerepe alapján döntötték el a könyv szerkesztői, hogy bekerülhet-e egy helynév a nyilvánvalóan korlátozott terjedelmű munka címszavai közé. Névfajták tekintetében a szótár anyaga igen változatos: szerepelnek benne a nagyobb földrajzi objektumok (dombok, hegyek, völgyek), vizek (tavak, folyók, zúgók, mocsarak), lakott területek (városok, falvak, önkormányzattal rendelkező községek, tájak, tanyák, házak), történelmi emlékhelyek (művészek szülőháza, lakhelye), fontosabb építmények (hidak, utak, sportlétesítmények) nevei egyaránt. A tárgyalta helynevek között gyakoribbak a régies, elhomályosult jelentésűek, vagyis amelyek inkább számot tartanak az olvasók érdeklődésére, mint az „átlátszó”, gyakori közsavakból építkező nevek.

A finnországi svéd kisebbség történelmi szerepe, a svéd nyelv évszázadokon át meglévő kiemelt presztízse miatt természetesnek tekinthetjük, hogy a svéd nyelvű helynevek is helyet kaptak a kötetben. De megtalálhatóak benne a lapp helynevek is, hiszen a lapp nyelv (illetve a három fő lapp nyelvjárás) is jelentős hatással volt a finnországi névanyag egészének kialakulására. Egy-egy helynek gyakran finn és svéd neve is használatos. Ha alakváltozatról, vagy fordításról van szó, akkor a könyvben a finn címszó alatt találjuk mindkettőt

(pl. *Porvoo ~ Borgå, Koskenkylä ~ Forsby*). Ha viszont a két nyelven más-más etimonra vezethetők vissza a nevek, külön tárgyalják őket (*Pasila ~ Böle*).

A kötetbe felvett nevek elhatárolásában a valódi, jelenlegi határok is fontos szerepet játszottak: nem kerültek be a kötetbe a Svédországban, Norvégiában élő finn helynevek, amelyek azonban az adott országok névkönyveiben fellelhetők. Zavaróbb, és a bevezetőben magyarázat nélkül maradt hiányosság, hogy az Oroszországhoz csatolt finn területek (Karjala) gazdag névanyaga sem szerepel a címszavak között.

A kötet ábécérendben sorakozó címszavainak meghatározásánál az alaptérképeken szereplő, mai helyesírású névalakokat vették alapul. A nevek tárgyalásakor közlik a más nyelvű változatokat és azokat a nyelvjárási alakokat, amelyeknek a nevek jelentésének felfejtésében is fontos szerepük van.

A címszót a helyfajta megjelölése, majd – a tartomány, járás, közeli település megadásával – a hely lokalizálása követi. Az ország közigazgatási térképe a kötet belső borítóján található, ezek segítségével azonnal beazonosíthatóak a szócikkekben megjelölt nagyobb területi egységek nevei.

A földrajzi meghatározás után a név történeti adatai következnek, megjelölve az előfordulás idejét, forrását azonban nem. Leggyakrabban csak az első írott formát közlik, illetve a név változatait. A forrásmegjelölés hiányát valószínűleg elsősorban a terjedelemmel való takarékoskodás magyarázza, és a szerkesztők bizonyára elegendő tudományos apparátusnak ítélték a névcikk végén a lehető legapróbb betűkkel szedett, legfontosabb továbbvezető irodalom közlését. Ha olvasati problémák kapcsán merül föl a források megadásának kérdése, ez az eljárás logikusnak is tűnik, hiszen az adatok jó része újkori oklevelekből, illetve nyomtatott forrásokból (sajtótermékekből, hivatalos dokumentumokból, térképekről) származik.

A szócikkek lényegi részét a névmagyarázatok alkotják, amelyek olvasmányos, közérthető stílusban íródtak, kifejtve a név etimológiáját, olykor kitérve az adott név kutatástörténetére, a név történetének többféle lehetséges alakulására, az etimológia esetleges hiányos pontjaira, fehér foltjaira, a név idegen nyelvi, személynévi párhuzamaira. Enyhíti a kötet „lexikonszerűségét”, hogy nem behelyettesíthető panelekből, hanem változatos (kultúrtörténeti, földrajzi, nyelvtörténeti) információkkal tarkított mondatokból építkeztek a névcikkek megszövegezői. Tudósítanak egy hegy magasságáról, egy városrész névadójának kilétéről, egy település történetének valamely fontos mozzanatáról, népi etimológiákról stb. Gyakori, hogy a szócikk írója nem dönt a lehetséges etimológiák közül egyiknek a javára sem, hanem a jövőbeli kutatásokban bízva, értékítélet nélkül közli a felmerült névfejtési kísérleteket. A nevek tárgyalásakor a szerzők egyaránt támaszkodtak a megjelent névtani monográfiák, folyóiratcikkek, általános lexikonok, történettudományi munkák, térképek, nyelvjárási adattárak, szakdolgozatok, doktori disszertációk adataira. Statisztikai adatok nélkül nehéz lenne általános következtetéseket levonni a finnországi helynévanyag eredetével kapcsolatban, mindenesetre feltűnő azonban a svéd eredetű, a személynévre visszavezethető, és a lapp eredetű nevek magas aránya. Ez utóbbiak közül sok az ország déli részén, nem a lappok mai lakóterületén található, vagyis az egykori népmozgások emlékét őrzi. A szócikkeket a szerző nevének kezdőbetűi zárják.

A névtár különlegessége, hogy a címszavak között nem csak valódi tulajdonneveket, hanem névrészként, utótagként gyakran előforduló földrajzi közszavakat is találunk. Az efféle szócikkek kitérnek a névalkotó szó földrajzi elterjedésére, jelentésének, etimológiájá-

nak magyarázatára, hozzávetőlegesen meghatározzák előfordulásainak számát, és példákkal együtt mutatják be, hogy milyen szerkezetekben (elő- vagy utótagokkal, illetve önmagukban) és milyen helyfajták megjelölésében játszanak fontos szerepet. Minden efféle szócikk mellett nyelvföldrajzi térképen ábrázolják az adott község elterjedését, olykor különböző színekkel jelölve, hogy milyen névtípusban fordul elő. Ezek a térképek jól érzékeltetik azt a hatalmas háttér munkát, amelyet a finn névkutatók a szótár írásakor, illetve azt megelőzően, az egyes területek, névtípusok monográfiáinak megalkotásakor elvégeztek, és különösebb részletező magyarázat nélkül jelzik azokat a lehetőségeket, ahol a kutatás továbbgondolhatja a helynevek tanulságait, és összekapcsolhatja azokat más tudományágak eredményeivel.

A földrajzi közszavakat térképen bemutató ábrák mellett a kötet további bőséges képanyaggal színesíti a szócikkekben foglaltakat. Leggyakrabban látványos, régi térképrészletekkel, de a nevekhez kapcsolódó személyek fotóival, állatok, növények rajzaival, a helységek címerével, eredeti szöveg-részletek másolataival is. Előfordul, hogy egy régi sírkő felirata mutatja az adott hely nevének régi írásmódját, vagy hogy színes fotón ellenőrizhetjük, hogy egy vízesés valóban egy ló farkára emlékeztet-e, amint azt neve mutatja. A kötet képei olyan izgalmas enciklopédiákhoz teszik hasonlóvá a szótárt, amelyeket nem csak egy-egy adatot keresve, hanem kedvtelésből, hosszasan is lapozgathatunk.

A helynévszótár bevezető része nem törekszik arra, hogy általános képet adjon a finn helynévanyagról. A kötet felépítéséről és az etimológiai, névtani kutatások történetéről viszont részletesen tájékoztat. A kötet végén az önálló szócikkkel nem rendelkező névadatok kikeresését segítő betűrendes mutatót és a járásek szerinti település-mutatót találjuk.

A finn helynévkutatás mindig különleges figyelemben részesült a magyar nyelvészek, névkutatók részéről. A magyar folyóiratokban többször jelentek meg tudósítások a névtani archívum működéséről, recenziók fontosabb névtani munkákról (KÁLMÁN BÉLA, MIZSER LAJOS, SZABÓ T. ÁDÁM és mások tollából). HOFFMANN ISTVÁN több cikkben mutatta be a finn névtudomány, névkultúra helyzetét, s az általa felvázolt és sokak által alkalmazott névelemzési modell elméleti alapjaira nagy hatással volt a már említett EERO KIVINIEMI munkássága. Összefoglalva: a finn névtan (különösen a helynevek kutatása) a nevek rendszerében, környezetében, történetében megmutatkozó különbözőségek ellenére nem távoli érdekességnek számít, hanem nagyon is közeli kapcsolatban áll, kell, hogy álljon a magyar névkutatással. A „Suomalainen paikannimikirja” lapozgatása közben egy magyar helynévkutatóban önkéntelenül is felötlik a gondolat: mikor vehetjük kezünkbe a „Magyar helynévkönyvet”, amely KISS LAJOS nyomdokain haladva, a névmagyarázatokat az újabb eredményekkel kiegészítve, kiemelkedően látványos könyvészeti kivitelben, közérthető formában, rengeteg szép térképpel, ábrával, képpel megtűzdelve, átfogó képet ad a magyar helynevekről?

BÁRTH M. JÁNOS